

DOI: 10.30840/2413-7065.4(73).2019.186577

**ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ТА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ
ПАТРІАРХА УКРАЇНСЬКОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ
ВОЛОДИМИРА БАРАНА (1926 – 2019)**

5 листопада 2019 р. пішов із життя Володимир Данилович Баран, патріарх української гуманітаристики, видатний вчений-українознавець, археолог, етнолог, історик, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, двічі лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (1991 р., 2001 р.), фундатор Київської наукової школи археологів-славістів (саме під його безпосереднім керівництвом було підготовлено і захищено 16 кандидатських і 6 докторських дисертацій), автор понад 500 публікацій, у тому числі близько 30 книжкових видань (індивідуальних і колективних монографій, книг, посібників, збірників, словників, брошур тощо).

Найвагоміші наукові праці В. Барана написані як одноосібно, так і у співавторстві, а саме: «Поселення перших століть нашої ери біля с. Черепин» [19]; «Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю» [10]; «Черняхівська культура (за матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу)» [13]; *Die Frühslawische Siedlung von Raškov, Ukraine* [2]; «Пражская культура Поднепровья» [9]; «Походження слов'ян» (у співавторстві) [16]; «Давні слов'яни» [4]; «Походження українського народу» (у співавторстві) [14]; «Історичні витоки українського народу» (у співавторстві) [21]; «Черняхівські поселення басейну Гнилої Липи» (у співавторстві) [15]; «Етногенез українського народу» [6]; «Кий, Щек і Хорив, сестра

їх Либідь та пракорені українського народу» [7]; «Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі» [12]; «У пошуках джерел українського народу. Вибрані наукові праці» (у співавторстві) [22]; «Слов'яни у первісності і ранньому середньовіччі: збірник вибраних етнологічних праць» [11]; «Давній Галич» (у співавторстві) [20]; «Україна й українство в етнокультурних процесах: концептуальні узагальнення» (у співавторстві) [36].

Життєвий шлях та наукові напрацювання В. Барана у вивченні прадавнього минулого України й українців цікавили багатьох учених. Зокрема, його археологічну діяльність висвітлювали П. Толочко [35], Л. Крушельницька [28], С. Конча [27], М. Гримич [1], Т. Ренке [32], Ю. Фігурний [37], українознавчу – П. Кононенко [25, 26], Ю. Фігурний [43, 44, 45], О. Чирков [47], О. Ярошинський [44, 45], етнологічну – Н. Абашина [3], О. Лебедева (О. Шакурова) [29, 30, 31, 40, 41, 42, 48, 49, 50, 51, 52], Д. Толочко [34], Ю. Фігурний [38, 39, 41, 42], О. Чирков [46, 47] та інші.

Загальновизнаною датою народження В. Барана є 9 серпня 1927 р. Саме так вчений писав у своїх анкетах та в офіційних документах. Проте в реальності він народився на рік раніше – 09.08.1926 р. Одного разу, готуючи статтю до збірника на пошану В. Барана, автор цього дослідження виявив деяку невідповідність у біографії ювіляра. В. Баран спочатку

намагався віджартуватися й уникнути прямої відповіді, але, зрештою, розповів правду. Виявилося, що зробив його молодшим власний батько, і мав на це вагомі причини. Саме у 1944 р. у Західну Україну знову повернулася радянська влада, і новостворені військові комісаріати розпочали активно призивати галицьку молодь до лав Радянської Армії, а саме всіх військовозобов'язаних, включно з народженими 1926 р. Юнаки, які народилися у 1927 р., ще не підлягали призову. Тому Д. Баран домовився з місцевим священиком щодо корегування року народження Володимира, оскільки на той час у лавах Збройних сил СРСР вже перебували два його старших сини

Павло і Степан. Зрештою, горе прийшло до родини Баранів, спочатку в 1944 р. загинув щойно призваний до лав Радянської Армії син Степан, а 25 квітня 1945 р. був убитий Павло, який воював на фронтах Другої світової ще з 1941 р. Тому цей вчинок Д. Барана, ймовірно, порятував життя його наймолодшому сину Володимирі [23].

Цікаво, що 9 серпня 1926 р. відзначалося християнське свято великомученика і цілителя Пантелеймона (Панталімона, Паликопи), і піп під час хрещення хотів саме так охрестити немовля, проте батькові не сподобалося це ім'я, і він назвав його Володимиром. Це відбулося в селі Дем'янів Рогатинського повіту

Станіславської округи (сучасний Галицький район Івано-Франківської області) [23].

Маленький Володимир перші роки свого життя провів у рідному селі Дем'янів (від якого до Бурштина було 2 км, Галича – 16 км, до Станіслава (сучасного Івано-Франківська) – 40 км, а до Львова – 100 км). У 1934 р. він пішов до Дем'янівської української початкової школи і провчився там чотири роки. В 1938 р. Володимир продовжив навчання в 5 класі, але вже не в Дем'янові, а в Бурштині, у польській середній школі. Саме там він почав усвідомлювати, як то бути етнічним українцем, жити і вчитися на рідній землі і в той же час відчувати свою меншовартість у Другій Речі Посполитій (1918–1939). У польській школі ставили йому погану оцінку тільки за те, що він не міг вимовити деяких географічних термінів польською мовою так, як це міг зробити поляк. Хоча В. Баран змалку пас худобу з поляками-переселенцями (місцеві називали їх мазурами) й добре опанував польську розмовну мову. Уже в зрілому віці він на міжнародній конференції познайомився з польською дослідницею та спілкувався з нею її рідною мовою. Полька була переконана, що пан професор – справжній поляк, але чомусь це приховує [23].

Прикрій випадок у житті підлітка трапився 1939 р., коли до учнів на урок завітав її директор пан Здунок, сам з осадників, колишній воїн-ветеран, що втратив око під час польсько-української війни 1918–1919 рр., воюючи з січовими стрільцями. Він запитав у учнів: «У вас у класі є два Барана. Кто то ест?». Обидва хлопчики піднялися. «Єдин з вас поляк, а єдин – русін», – виголосив директор. Один з них промовив: «Я поляк»,

а інший – Володимир: «А я українець». На що пан Здунок нервово зауважив: «Ти русін, детко, ти русін». «Ні, – вперто на своєму стояв Володимир, я – українець!» [24].

1 вересня 1939 р. розпочалася Друга світова війна, і невдовзі західноукраїнські землі по річку Збруч були окуповані сталінськими військами. Підліток продовжив навчання вже у радянській школі. Проте 22 червня 1941 р. розпочалася німецько-радянська війна, навчання в школах припинилося, і Володимир випасав худобу, займався огородинством. Лише після повернення у 1944 р. на терени Західної України радянської влади В. Баран, нарешті, закінчив 8-літню середню школу і зразу ж в 1945 р. вступив на другий курс Рогатинського педагогічного училища. У 1946–1950 рр. юнак навчався у Львівському державному педагогічному інституті (ЛДПІ) на історичному факультеті [23].

Показовий епізод трапився в житті В. Барана у 1947 р., коли він навчався на першому курсі. Викладач Мойсеєнко, прийшовши на першу лекцію до студентів, запитує: «А на якій мові, українській чи російській, вам краще читати курс лекцій з історії Стародавньої Греції та Риму?». На це студентка Возницька, яка сиділа на першій парті, радісно вигукнула: «Конечно, по-русски!». Після цих слів 20-річний В. Баран підняв руку, встав і промовив: «Я не знаю, як це можливо в українському вузі, та ще у Львові, запитувати студентів, на якій мові читати їм лекції. Я ж приїхав навчатися в українському вузі і хочу, щоби мені читали лекції українською мовою!» [23].

Саме під час навчання Володимир познайомився зі своєю майбутньою дружиною – Ярославою Климівною

Забарило. У своєму шлюбі, який тривав понад 50 років, вони прожили щасливе життя і виховали двох дітей – сина Ярослава і дочку Лесю.

Юнак з головою поринув у навчання, проте радянський режим намагався здійснювати тотальний контроль над студентами, і всіх, хто не декларував свою прихильність до влади, ця ж влада і переслідувала. Тому, аби не бути виключеним з Інституту, Володимир на третьому курсі змушений був вступити до комсомолу [23].

Після завершення навчання в ЛДПІ В. Баран близько року працював бібліотекарем у Будинку вчителя і вчителював у львівських середніх школах № 78 і № 87, де викладав історію. У 1951–1953 рр. він працював у Львівському державному обласному архіві. Вже під час роботи з архівними документами у молодого дослідника з'являється схильність до наукового пошуку. Працелюбного, відповідального і старанного юнака поважали не тільки колеги-архівісти, але і фахівці, які користувалися архівними фондами. В. Баран неодноразово швидко і якісно підбирав потрібні документи і джерела для директора Інституту суспільних наук Академії наук УРСР у Львові І. Крип'якевича, цим самим привернувши його увагу до себе. Іван Петрович спочатку познайомився з перспективним юнаком, а потім і запросив його до себе на роботу. З 1953 р. по 1962 р. В. Баран працював молодшим, а з 1962 р. по 1967 р. – старшим науковим співробітником відділу археології Інституту суспільних наук АН УРСР у місті Львові (зараз це Інститут українознавства АН України імені І. Крип'якевича). Так з легкої руки патріарха української історичної науки І. Крип'якевича молодий

учений назавжди поєднав свою долю з археологією, наукою про минуле людства. Перші кроки в археології для Володимира Барана були нелегкими, але його оточували доброзичливі і товариські колеги, які всіляко намагалися допомогти юнакові опанувати складну, але таку цікаву і захоплюючу професію археолога. Особливо треба відзначити у цьому процесі роль відомого українського археолога М. Смішка. Саме під його науковим керівництвом В. Баран у 1958 р. успішно захистив кандидатську дисертацію на тему «Поселення першої половини I тисячоліття н. е. біля села Черепин Львівської області» [23].

Як зазначає П. Толочко, вже перші археологічні експедиційні дослідження визначили коло наукових інтересів В. Барана – це вивчення проблеми походження та ранньої історії слов'ян, саме цим питанням і були присвячені його перші публікації, що з'явилися у 1955 р. Взагалі, 50-ті роки XX ст. стали переломними у вивченні ранньослов'янських пам'яток, починаючи з цього часу, старожитності VI–VII ст. зайняли чільне місце у дослідженнях із слов'янської археології, а археологічні пам'ятки Подністров'я склали джерельну базу кандидатської дисертації В. Барана. Його перша монографія «Поселення перших століть нашої ери біля села Черепин» побачила світ у 1961 р. До наукового обігу був введений унікальний матеріал, що дав змогу досліднику виділити окрему групу пам'яток римського часу, що належала прямим предкам слов'ян Подністров'я. Протягом 1960–1964 рр. В. Баран проводить археологічні дослідження в зоні затоплення під час будівництва Бурштинської ДРЕС. Завдяки розкопкам на поселеннях Ріпнев I, II, Ракобути, Зелений Гай, Бовшів I, II,

Звинячин, Підріжжя, Маківка, Дем'янів значно збільшується джерельна база для вивчення шляхів формування ранньосередньовічних слов'янських старожитностей на основі своєрідної групи черняхівських пам'яток [35, с. 5].

З 1967 р. по 1969 р. В. Баран викладає на історичному факультеті Львівського державного університету ім. І. Франка, де обіймає посаду доцента кафедри історії УРСР. Викладацька робота сподобалася вченому, він отримав можливість передавати отримані ним нові знання підростаючому поколінню. Проте після т. зв. «хрущовської відлиги» у політичному, соціокультурному житті країни Рад знову почалися «заморозки». В Україні головним промоутером по «закручуванню гайок» був секретар ЦК КПРУ з ідеології В. Маланчук. Він намагався знищити в Україні все українське. Надамо слово сучасниці тих подій, колезі В. Барана, Л. Крушельницькій: «Але ситуація, яка склалася в ці роки в університеті, як зрештою і в інших навчальних закладах Львова, коли студенти й українська професура були під постійним наглядом радянських караючих органів, коли відбувалися чистки і переслідування, розігнала багатьох викладачів, передусім з кафедр історії України. Саме тоді Володимир Данилович переїжджає до Києва і на запрошення директора Інституту археології АН УРСР академіка Федора Павловича Шевченка займає посаду заступника директора інституту» [28, с. 161].

Так, з 1969 р. в житті В. Барана розпочався київський період. Отже, у 1969–1977 рр. він був заступником директора з наукової роботи Інституту археології АН УРСР, а у 1972–1973 рр. ще й виконував обов'язки його директора до

призначення на цю посаду І. Артеменка (керував Інститутом з 1973 р. по 1987 р.). У 1970–1973 рр. В. Баран був головним редактором журналу «Археологія».

У 1972 р. побачила світ друга монографія В. Барана «Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю», в якій було зроблено підсумок двадцятирічної роботи вченого над відкритими протягом 50–60-х років слов'янськими матеріалами VI–VII ст. – тими самими, яких так бракувало для заповнення незрозумілої лакуни між черняхівською та передруською культурами. С. Конча, який досліджував його наукові здобутки, вважає, що пам'ятки, про які йдеться, були відкриті різними дослідниками на величезному просторі між Ельбою та Дінцем, тобто на тому самому просторі, де писемні джерела фіксують слов'ян, проте важлива ділянка їхнього поширення – Волинь та Східна Галичина – стає відомою саме завдяки працям В. Барана. Зокрема, С. Конча стверджує: «Виявилося, що ці пам'ятки, які були об'єднані під назвою празько-корчацької культури, містяться у дещо незвичайних умовах – замість пагорбів, високих річкових узбереж, де найчастіше містились черняхівські та більш пізні слов'янські поселення, празько-корчацькі поселення та могильники розташовувалися у низинах, заплавах річок тощо. Саме ці особливості топографії пам'яток VI–VII століть стали причиною того, що тривалий час археологи не змогли її вловити. Знайдена культура – у «слов'янськості» якої не було сумнівів – демонструвала типowo землеробський, осілий спосіб життя з довгочасними житлами, оснащеними з викладеними з кам'яних уламків печами. У багатьох випадках фіксувалося змикання нововідкритих матеріалів VI–VII

століть з пізнішими пам'ятками, що безпосередньо передували часам Київської Русі. Практично ні в кого з дослідників не виникало сумнівів щодо генетичного зв'язку між культурами VI–VII та VIII–X століть. Нові матеріали остаточно розвивали білянаукові інсинуації щодо напівкочового «азійського» способу життя ранніх слов'ян» [27, с. 225–226].

Всі ці нові археологічні та аналітичні дослідження і розробки В. Барана і склали основу його докторської дисертації на тему «Давні слов'яни між Дністром і Прип'яттю», що була успішно публічно захищена весною 1973 р. у Москві в Інституті археології АН СРСР. Так в Україні з'явився ще один доктор історичних наук, який не тільки успішно досліджував її давню історію, але й згодом створив Київську школу славистів [5].

З цього приводу надамо слово С. Кончі: «Накопичення нових даних призводило до збільшення і ускладнення джерелознавчих методологічних проблем, розв'язання яких вимагало цілеспрямованих зусиль великого колективу фахівців. Слов'янською проблематикою до 70-х років займався слов'яно-руський відділ Інституту археології (яким керував на той час В. Довженко. – Ю. Ф.); фахівців із слов'янської проблематики «доруських» часів бракувало, тим більше, що і характер матеріалу, і специфіка досліджень ранньослов'янських пам'яток суттєво відрізнялися від давньоруських. Володимир Данилович Баран виявився не лише тією людиною, яка однією з перших зрозуміла необхідність виокремлення слов'янської археології в окрему структуру у межах Інституту, але саме йому належить заслуга втілення цієї ідеї у життя. У 1974 р. за ініціативою В. Барана було створено відділ слов'янської

археології (зараз – відділ археології ранніх слов'ян та регіональних досліджень. – Ю. Ф.), який він очолив...» [27, с. 226].

Поява відділу дала можливість ширше розгорнути всебічні дослідження етнокультурних та етногенетичних проблем I тис. н. е. та оприлюднити низку важливих наукових праць. Серед них слід відзначити науковий збірник, присвячений Б. Рибаківу (до 70-ліття з дня народження), «Проблемы этногенеза славян» (1978). У передмові В. Баран наголошує, що центральне місце в слов'янській археології займає проблема слов'янського етногенезу, оскільки з питань походження слов'ян, формування їхньої території, визначення належності їхніх археологічних культур ведеться гостра дискусія серед радянських й іноземних археологів. Для вирішення цих важливих питань потрібен комплексний підхід із залученням історичних, мовознавчих, антропологічних, етнографічних напрацювань [8, с. 4].

Наступна монографія В. Барана «Черняхівська культура. За матеріалами Верхнього Дністра та Західного Бугу» побачила світ у 1981 р. і стала аналітичним осмисленням багатолітніх досліджень черняхівської поліетнічної археологічної культури III – першої половини V ст. [13].

Протягом 1973–1981 рр. В. Баран керував Дністерською комплексною експедицією Інституту археології Академії наук УРСР й дослідив слов'янське ранньосередньовічне поселення Рашків II, III (буковинське село Рашків Хотинського району Чернівецької області), що датується V–VII ст. Підсумком цих багатолітніх досліджень стала монографія «Пражская культура Поднестровья (по материалам поселений у с. Рашков)», що

була оприлюднена в 1988 р. Головна унікальність поселення Рашків III, наголошує В. Баран, в тому, що воно існувало близько 200 років (кінець V – VII ст.) і корелюється із існуванням усєї празької культури, по-перше. А по-друге, що воно мало близько 100 жител, і всі вони були досліджені археологом [9, с. 5, 80–82].

Упродовж восьми років (1981–1989) В. Баран бере участь у Міжнародній німецько-українській археологічній експедиції, що провела дослідження ранньослов'янського городища VII–XIII в м. Ольденбурзі (Старгород), яке пізніше було музеєфіковано, на півночі Федеративної Республіки Німеччини (ФРН) у Шлезвіг-Гольштейні. У 1983 р. обраний членом-кореспондентом Німецького археологічного інституту. Також у ФРН у 1986 р. було опубліковано цілу низку його наукових розробок, у тому числі й монографію про дослідження ранньослов'янського поселення в с. Рашків у Середньому Подністрів'ї [28, с. 162].

Здійснивши порівняльне вивчення слов'янських старожитностей Середнього Дністра, Верхнього Попруття і Подунав'я, В. Баран робить висновки, що їх об'єднує типологічна однорідність матеріальної культури, також це є свідченням того, що значна частина мешканців Середнього Дністра і Верхнього Попруття прямо і опосередковано була задіяна у ранньослов'янські етногенетичні й етнокультурні процеси [2, с. 168–172].

13 квітня 1984 р. В. Барану було присвоєно вчене звання професора [39, с. 28].

У 1985 р. побачила світ колективна монографія «Етнокультурная карта территории Украинской ССР в I тыс. н. э.» (відповідальним редактором, співавтором та керівником авторського

колективу якої був В. Баран). Ця наукова праця присвячувалася східнослов'янському етногенезу з урахуванням сучасних польових і теоретичних досягнень у цих ділянках знань. Зокрема, у висновках В. Баран задекларував свою прихильність концепції давньоруської народності [18, с. 163].

У колективній монографії «Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период» (1990), відповідальним редактором, керівником авторського колективу якої був В. Баран, було підведено підсумки багаторічних досліджень вчених-славистів Київської школи [33].

Нова концепція етногенезу слов'ян, розроблена В. Бараном, на думку П. Толочка, полягає у виділенні слов'янських пам'яток серед поліетнічних культур першої половини I тисячоліття н. е. на території України і ретроспективної прив'язки їх до чітко визначених слов'янських старожитностей раннього середньовіччя, зрештою, Державна премія України в галузі науки і техніки за 1991 р. стала гідною оцінкою внеску В. Барана і науковців відділу слов'янської археології у розвиток етногенетичної проблематики [35, с. 7].

Також хочемо зазначити, що у цій колективній монографії, а саме у висновках, В. Баран підтримував існування у Давній Русі єдиної давньоруської народності [17, с. 457].

У першій половині 1991 р. була оприлюднена наукова праця В. Барана у співавторстві з Д. Козаком і Р. Терпиловським. У монографії «Походження слов'ян» розкрито сутність модерної концепції слов'янського етногенезу на основі всебічного узагальнення писемних, мовознавчих, антропологічних та

археологічних матеріалів. Ця праця стала підсумком майже сорокалітніх досліджень ранньослов'янських старожитностей В. Бараном [16].

З відновленням Української держави у 1991 р. В. Баран ще з більшою наснагою і творчим натхненням продовжує досліджувати минуле нашої Батьківщини. Окрім наукової, організаційної та наставницької роботи в Інституті археології, він понад десять років (1990 – 2003) керував постійною археологічною експедицією з дослідження Давнього Галича – столиці Галицько-Волинської держави – й разом з Б. Томенчуком здійснив успішні розкопки «Галичининої могили» та її фахову реконструкцію [37].

Також В. Баран активно долучився до відродження і розвитку української етнології. Якщо археологія вивчає історію суспільства за матеріальними залишками життя та діяльності людей, стародавніми пам'ятками (артефактами) і досліджує як окремі стародавні предмети, так і цілісні комплекси, що відкриваються завдяки археологічним розкопкам, на основі чого відтворюється цивілізаційне минуле людства, яке мало або зовсім не висвітлене писемними (історичними) джерелами, то етнологія – це наука, що вивчає закономірності виникнення, функціонування і взаємодії етнічних спільнот, а також концептуальні проблеми походження етносів, їх місце серед інших народів, найважливіші історичні етапи формування етносів. Так, в Інституті українознавства Київського університету імені Тараса Шевченка з 1992 р. функціонує відділ української етнології, який займається дослідженням етнічної історії українського народу та науково-методичним забезпеченням вивчення її в середній та вищій школі, також кафедри

етнології є у провідних університетах України. Володимир Баран близько десяти років, а саме з початку 1994 р. по 31 грудня 2003 р., очолював відділ етнології Інституту українознавства, а з червня 2000 р. саме під його керівництвом відділ став одним із провідних в Інституті.

Про початок нового, українознавчого, періоду у своєму житті В. Баран згадує так: «Колектив працівників Інституту українознавства і безпосередньо Петро Петрович, обдарована людина, талановитий організатор і керівник науки, займаються широким колом українознавчих проблем, що стосуються і філології, й історії, і мови, і культури слов'ян. Академік П. П. Кононенко успішно розробляє теорію українознавства, займаючись археологією слов'ян, я вписуюсь у наш колектив в Інституті українознавства, порівнюючи з роботою в Інституті археології, де ще розширив коло питань: почав досліджувати не тільки ранніх слов'ян: їх походження, розселення, процеси формування племен, державотворчі процеси, зокрема утворення Київської держави, але й конкретні процеси формування українського народу. Проблеми слід вирішувати комплексно, бо вони – взаємопов'язані. Їх потрібно ставити і вирішувати на основі багатьох джерел, зокрема археологічних» [32, с. 24].

Наукова робота в Інституті українознавства (з 1994 р.), обрання членом-кореспондентом Національної академії наук України (1995 р.) не лише дали можливість вченому розширити сферу своїх наукових зацікавлень і значно посилити власну вагу у науковому співтоваристві, а також, на нашу думку, активно посприяли формуванню у дослідника активної громадянської позиції [41, с. 46].

Знаковою подією зміни парадигмального дискурсу стала поява праці В. Барана «Давні слов'яни» (1998 р.), яка побачила світ як третій том багатотомної (15 томів) праці «Україна крізь віки». У ній на основі археологічних, лінгвістичних, історичних джерел розглядаються питання походження та давньої історії слов'ян. Тематично третій том продовжує дослідження проблем етнокультурного та етнологічного розвитку населення України, порушених у попередніх томах. Центральною проблемою праці, яка охоплює період I – початку II тис. н. е., є походження українського народу та визначення місця території України в тому етнічному просторі, де проходили процеси формування індоєвропейських, праслов'янських і, зокрема, слов'янських етнокультурних утворень [4, с. 4–10].

Вивчаючи історичні витоки українського народу як важливої частини слов'янського світу, В. Баран наголошує, що слов'яни ніколи не були єдиною етнічною спільністю, оскільки вони вже з самого початку в найвіддаленіші епохи виступали як окремі самодостатні, хоч і споріднені, праслов'янські і слов'янські більші чи менші етномовні групи (об'єднання родів, племена, союзи племен) [4, с. 5–6].

Якщо М. Грушевський стверджував, що предками українського народу можна вважати наддніпрянський союз східних слов'ян, зафіксованих у візантійських джерелах VI ст. під іменем антів, то В. Баран, ґрунтуючись на сорокалітньому емпіричному досвіді, запропонував власне бачення походження українців. На думку вченого, саме інтеграція антів і склавинів, їх велике розселення та перегрупування приводять до виникнення,

а згодом і до відокремлення тієї групи східнослов'янських племен, що стала з часом основою для формування українського народу [4, с. 212, 214].

В. Баран обґрунтовано піддав критиці заідеологізований концепт про існування у часи Київської Русі єдиної давньоруської народності. На противагу апологетам концепції всеохоплюючої етнічної єдності східних слов'ян, які бездоказово стверджують про існування якихось міфічних слов'янських русів, що нібито, починаючи з кінця V ст. н. е., поглинули всі інші східнослов'янські племена й накинули їм свою назву «Русь», В. Баран аргументовано наголошує: «Якщо до приходу норманських князів з династії Рюриків не існувало слов'янської Русі, ні руської землі, а це беззаперечний факт, то ніколи не існувало в додержавний період слов'янської етномовної єдності, а в період Київської держави – і давньоруської народності» [4, с. 250].

За цю монографію В. Баран отримав свою другу Державну премію України в галузі науки і техніки за 2001 рік [39, с. 30].

У 2002 р. побачила світ монографія В. Барана і Я. Барана «Походження українського народу». Загалом ця праця присвячена складній проблемі походження українського та інших східнослов'янських народів. На основі аналізу археологічних матеріалів та використання писемних, лінгвістичних та інших джерел в ній розкриваються процеси становлення слов'янських народів. Особлива увага в науковому виданні приділена розвитку етнокультурних та соціальних процесів у період Києворуської держави, подається критика концепції «давньоруської народності». В. Баран

наголошує: «Важливе місце у вивченні історії українського народу займають проблеми його витоків. Їх сьогодняшня актуальність зумовлена особливістю політичної долі України. Як відомо, в історичній літературі, зокрема російській, можна знайти безліч прикладів, коли східнослов'янські народи характеризуються як єдина етномовна цілісність, а Київська держава як «колиска» давньоруської народності» [14, с. 5].

Важливість монографії полягає насамперед у тому, що у ній В. Баран оприлюднив власне бачення генезису українців. Саме велике розселення слов'ян у V–VII ст. приводить до виникнення, а потім і до відокремлення тієї групи східнослов'янських племен, яка в майбутньому стала основою для утворення українського етносу. Згодом склавини (носії Празько-Корчацької археологічної культури) та анти (носії Пеньківської археологічної культури) об'єднуються й утворюють людність Райковецької і Волинцівсько-Роменської археологічних культур, яка стала базою зародження українців. Розпад Київської Русі, що остаточно визначився після монголо-татарської навали, призвів до відокремлення та завершення формування білоруського, російського та українського народів. В. Баран вважає, що український етногенез мав таку періодизацію: 1) слов'яно-венедський період (рубіж ер – IV–V ст. н. е.); 2) ранне середньовіччя (V–VII ст.); 3) слов'яни напередодні утворення Київської Русі (VIII–X ст.); 4) Київська Русь та період після її розпаду (кінець X ст. – початок XIII ст.) [41, с. 51].

В. Бараном у співавторстві з Я. Бараном у 2005 р. було видано монографію «Історичні витoki українського народу». Загалом вона є доповненим

і доопрацьованим варіантом книги «Походження українського народу» (2002 р.), зокрема, у праці з'явився новий 9 розділ «Питання економічного розвитку східних слов'ян у додержавний період». Щодо співвідношення написаного співавторами тексту, то, як і у попередній книзі, переважна більшість тексту належить В. Барану, а його сину Я. Барану – заключний розділ «Суспільний розвиток слов'ян». У праці висвітлюються складні проблеми слов'янського етногенезу і походження українського та інших східнослов'янських народів. Передусім у монографії В. Баран проаналізував етногенетичні й етнокультурні процеси; перебіг великого розселення слов'ян, який призвів до зародження в ранньому середньовіччі всіх слов'янських народів; народотворчий розвиток східних слов'ян у добу Київської Русі та здійснив неупереджений аналіз концепції «давньоруської народності» [41, с. 52].

У 2005 р. побачила світ книга друга першого тому колективної праці «Етнічна та етнокультурна історія України» за авторством В. Барана, Л. Залізняка, В. Зубара, В. Німчука, В. Отроценка й С. Сегеди. У монографії на ґрунтовній джерельній базі висвітлювалися особливості лінгвокультурного та антропологічного розвитку, етнічні й етнокультурні процеси населення території України від найдавніших часів до початку XIII ст. [41, с. 52 – 53].

У 2006 р. була опублікована монографія В. Барана та О. Гопкало «Черняхівські поселення басейну Гнилої Липи». У ній оприлюднені археологічні матеріали трьох найбільш повно вивчених поселень Черняхівської культури басейну Гнилої Липи (лівої притоки Верхнього Дністра), розкопаних

протягом 1962–1992 рр. (з перервами) експедиціями під керівництвом В. Барана – Бовшова П, Дем'янова П і Куропатників. У книзі охарактеризовано топографію і планування поселень; речовий комплекс та його датування, а також проаналізовано слов'янські поселення басейну Гнилої Липи, які входять до складу дністровської групи пам'яток типу Черепин – Теремці в контексті аналізу процесів етногенезу, зокрема слов'яногенезу, у Південно-Східній Європі [15, с. 2–4].

У 2007 р. Товариством «Знання» України була оприлюднена праця В. Барана «Етногенез українського народу: короткий нарис». У цілому ця книга є науково-популярною версією етногенетичних праць В. Барана, що були оприлюднені у колективній монографії 2005 р. «Етнічна та етнокультурна історія України». Разом з тим, окрім названих вище шести розділів, автором дописано вступ і розділ 7 «Економічний розвиток східних слов'ян». Також вчений опублікував доопрацьовану ним схему взаємозв'язків слов'янських археологічних культур доби великого розселення слов'ян, що стало підґрунтям для зародження і подальшого розвитку слов'янських народів [6, с. 141].

Дослідження «Кий, Щек і Хорив, сестра їх Либідь та пракорені українського народу» (2007) присвячене процесам формування українського народу, утворенню Київської держави та виникненню її столичного міста Києва. У своїй передмові автор зазначає, що у праці через імена полянських літописних князів Кия, Щека і Хорива – перших будівничих міста Києва, «сьогоднього града» Київської держави – ним подаються важливі віхи давньої історії України.

Особливу увагу В. Баран звернув на проблеми походження слов'ян, утворення й становлення слов'янських народів, зокрема українського. Саме вони, наші далекі предки, на його думку, в тяжкій і кривавій боротьбі з кочовим світом відстояли й зберегли наші землі та заклали основи самобутньої культури й державності [7, с. 5].

У січні 2008 р. вийшла друком монографія В. Барана «Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі». У цій праці здійснено дослідження поселення біля с. Теремці – однієї із визначальних пам'яток на Дністрі, матеріали якого відображають важливі процеси суспільного розвитку давнього населення України у середині I тис. н. е. Своєрідність та непересічна наукова цінність поселення у Теремцях проявляється в тому, що це є перехідна слов'янська пам'ятка від багатоетнічної Черняхівської до слов'янської Празько-Корчацької культури – від венедів до склавинів та антів, матеріальна культура яких набирає своїх власних рис, притаманних слов'янським поселенням цього часу [12].

2008 р. побачила світ колективна монографія «Українці у світовій цивілізації і культурі». Один із розділів цієї праці був написаний В. Бараном і присвячений археології як складовій частині українознавства [41, с. 55].

У 2010 р. у житті В. Барана відбулася досить неприємна подія. Він звільнився з Інституту археології НАН України. За спогадами В. Барана, якимось його викликав П. Толочко (тогочасний директор Інституту) і повідомив, що не вистачає грошей на зарплатню співробітникам, особливо молодим, тоді як пенсіонери мають додаткові фінансові надходження,

й особливо це стосується В. Барана. Хоча в Академії існує негласне правило: не звільняти академіків і членів-кореспондентів навіть у дуже поважному віці, П. Толочко морально тиснув на В. Барана, і, зрештою, він написав заяву про звільнення [24].

Загалом стосунки В. Барана і П. Толочка – це тема окремого дослідження, але, нагадаємо, що саме П. Толочко допоміг у тому, що В. Баран став членом-кореспондентом НАН України. Разом з тим це звільнення посприяло переходу дослідника з 01.09.2010 р. на повну ставку у відділ української етнології ННДІУ МОН України.

Навесні 2011 р. була тиражована книга В. Барана і Я. Барана «У пошуках джерел українського народу. Вибрані наукові праці». До цієї українознавчої праці увійшли такі дослідження: «Давні слов'яни і походження українського народу» (В. Баран, Я. Баран) [22, с. 7–148]; «Черняхівська культура. За матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу» (В. Баран) [22, с. 149–303]; «Слов'янське поселення середини першого тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі» (В. Баран) [22, с. 305–361]; «Празька культура Подністров'я. За матеріалами поселень біля с. Рашків» (В. Баран) [22, с. 363–460]; «Слов'янська община» (Я. Баран) [22, с. 461–563].

В усіх монографіях вивчаються складні проблеми походження українського та інших східнослов'янських народів. На основі ґрунтового аналізу археологічних матеріалів та широкого використання історичних (писемних), лінгвістичних та інших джерел вчені розкривають поступальні процеси становлення і розвитку слов'ян, їх великого розселення, зародження і формування

слов'янських народів. Особливу увагу приділено аналізу етнокультурних процесів у період Києво-Руської держави й критиці догматичної концепції «давньо-руської народності» [22, с. 115–138].

Восени 2011 р. В. Баран оприлюднив книгу «Слов'яни у первісності і ранньому середньовіччі: збірник вибраних етнологічних праць». Вчений досліджує в ній такі важливі проблеми, як давні слов'яни в археології, слов'яни у процесах Великого розселення народів, Черняхівська культура та слов'яни, процеси етнокультурного розвитку на території України в I тис. н. е., археологічні культури та літописні племена у VIII–X ст., слов'яни і навколишній світ, етногенез українців, руси у світлі археології, етнічні процеси в період східнослов'янської державності та походження назви «Україна». Зокрема, у праці зазначається, що територія України входить у той етнокультурний простір, де проходило становлення індоєвропейських, праслов'янських і слов'янських утворень, а усі нині відомі археологічні культури I тис. н. е., які включають давньослов'янський культурний компонент, відкриті на території України або сягають її території [11, с. 98].

У 2017 р. було видано працю «Давній Галич», одним із співавторів якої став Володимир Данилович. Монографія присвячена давньому Галичу (сучасне село Крилос Галицького району Івано-Франківської області) – важливому політичному та етнокультурному центру середньовічної України. У книзі проаналізовано історію вивчення давнього Галича (1850 – 1990), оприлюднено підсумки польових досліджень давнього Галича упродовж 1991 – 2000 рр. Галицькою археологічною експедицією

під керівництвом члена-кореспондента НАН України В. Барана. У праці також охарактеризовано процеси етнокультурного розвитку на території України у I тис. н. е.; етнокультурні процеси в добу Київської Русі-України і Галицько-Волинського князівства; виникнення, функціонування і занепад Галицько-Волинської держави та стисло розглянуто складні проблеми походження українського народу та назви «Україна» [20].

На початку 2018 р. була оприлюднена колективна монографія «Україна й українство в етнокультурних процесах: концептуальні узагальнення», до якої В. Баран підготував важливі підрозділи, присвячені походженню українців та етнокультурним процесам на території України у I тис. н. е. та у часи Київської Русі-України й Галицько-Волинського князівства [36].

Також слід відзначити плідну роботу В. Барана над виконанням науково-дослідних робіт, що фінансувалися з державного бюджету. Так, після усунення з посади директора НДІУ П. Кононенка у 2013 р. В. Баран очолив виконання НДР «Україна і світове українство в системі українознавства. Українці в світовій цивілізації і культурі» й успішно її завершив у 2014 р. У 2015–2017 рр. співробітники відділу української етнології під керівництвом В. Барана розробляли науково-дослідну роботу «Україна й українство в етнокультурних процесах світу». Після завершення цієї роботи українознавцями під головуванням В. Барана був підготовлений новий проект, розрахований на виконання протягом 2018–2020 рр., «Етнокультурні процеси в Україні (1985–2018)». На жаль, через похилий вік та проблеми зі здоров'ям він звільнився із займаної посади, однак, незважаючи

на звільнення, продовжував цікавитися археологічною й українознавчою тематикою, підтримував зв'язки з колегами-археологами та українознавцями.

Автор статті співпрацював з В. Бараном понад чверть століття, тому має повне право стверджувати, що головними і визначальними рисами характеру Володимира Даниловича були мудрість, інтелігентність, порядність, цілеспрямованість і працездатність. Його життєве кредо – це передусім пошук наукової істини, фахове вивчення української мінувшини та ознайомлення широкого наукового, громадського загалу з результатами своїх досліджень і напрацювань. Ще раз відзначаючи надзвичайно важливу роль, яку відігравала у науковому житті нашої Батьківщини яскрава і непересічна особистість розумного вченого, досвідченого керівника-адміністратора, щирого наставника молодих науковців, виваженого колеги і просто мудрої людини Володимира Даниловича Барана, хочемо наголосити, що він назавжди залишиться з Україною й українцями у своїх наукових працях.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Читати землю»: спогади Володимира Барана у записках Марини Гримич / упор. Марина Гримич. Київ: НДІУ, 2017. 156 с.
2. Baran V. Die Frühslawische Siedlung von Raškov, Ukraine. *Beiträge zur Allgemeinen und vergleichenden Archäologie*. Mainz am Rhein, 1986. Band 8. 176 s.
3. Абашина Н. С. Проблеми етногенезу слов'ян і походження українського народу в працях В. Д. Барана. *Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії*. Київ: ННДІУВІ, 2013. Т. XXXI. С. 38–58.
4. Баран В. Д. Давні слов'яни. Київ: Вивавничий дім «Альтернативи», 1998. 336 с.

5. Баран В. Д. Древние славяне между Днестром и Припятью: автореферат диссертации на соискание степени доктора исторических наук. Москва, 1972. 46 с.
6. Баран В. Д. Етногенез українського народу: короткий нарис: науково-публіцистична праця. Київ: Товариство «Знання» України, 2007. 148 с.
7. Баран В. Д. Кий, Щек і Хорив, сестра їх Либідь та пракорені українського народу. Київ: ТОВ «Атлант ЮЕмСі», 2007. 64 с.
8. Баран В. Д. От редактора. Проблемы этногенеза славян. Киев: Наукова думка, 1978. С. 3–4.
9. Баран В. Д. Пражская культура Поднестровья (по материалам поселений у с. Рашков). Киев: Наукова думка, 1988. 160 с.
10. Баран В. Д. Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю. Київ: Наукова думка, 1972. 244 с.
11. Баран В. Д. Слов'яни у первісності і ранньому середньовіччі: збірник вибраних етнологічних праць. Київ: Видавництво «Міленіум», 2011. 108 с.
12. Баран В. Д. Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі. Київ: НДІУ, 2008. 138 с.
13. Баран В. Д. Черняхівська культура. За матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу. Київ: Наукова думка, 1981. 264 с.
14. Баран В. Д., Баран Я. В. Походження українського народу. Київ: ІМФЕ імені М. Т. Рильського, 2002. 406 с.
15. Баран В. Д., Гопкало О. В. Черняхівські поселення басейну Гнилої Липи. Київ: Інститут археології, 2006. 144 с.
16. Баран В. Д., Козак Д. Н., Терпиловський Р. В. Походження слов'ян. Київ: Наукова думка, 1991. 144 с.
17. Баран В. Заключение. Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. Київ: Наукова думка, 1990. С. 454–457.
18. Баран В. Заключение. Этнокультурная карта территории Украинской ССР в I тыс. н. э. Київ: Наукова думка, 1985. С. 157–163.
19. Баран В. Поселення перших століть нашої ери біля села Черепин. Київ: Наукова думка, 1961. 120 с.
20. Баран В., Томенчук Б., Фігурний Ю. Давній Галич. Київ: Видавець Олег Філюк, 2017. 134 с.
21. Баран В. Д., Баран Я. В. Историчні витоки українського народу. Київ: Генеза, 2005. 208 с.
22. Баран В. Д., Баран Я. В. У пошуках джерел українського народу. Вибрані наукові праці. Київ: ННДІУ, 2011. 800 с.
23. Записано Фігурним Ю. С. 11.04.2007 р. від мешканця м. Києва Барана Володимира Даниловича, 1927 р. н.
24. Записано Фігурним Ю. С. 12.06.2012 р. від мешканця м. Києва Барана Володимира Даниловича, 1927 р. н.
25. Кононенко П. П. Від археології до українознавства. Володимир Данилович Барану – 85 років. *Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії*. Київ: ННДІУВІ, 2013. Т. XXXI. С. 8–12.
26. Кононенко П. П. Поклик душі – відродження історичної правди. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. Київ: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2007. Т. XV. С. 6–11.
27. Конча С. У пошуках джерел (до 75-річчя Володимира Барана). *Українознавство–2002. Календар-щорічник*. Київ, 2001. С. 224–227.
28. Крушельницька Л. До 75-річчя Володимира Даниловича Барана. *Українознавство*. 2001. Число 1. С. 160–162.
29. Лебедева О. В. Концепція етногенезу українців у монографії В. Д. і Я. В. Барана «Походження українського народу». *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. Київ: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2007. Т. XV. С. 45–49.
30. Лебедева О. Проблема утворення українського етносу в українознавчих дослідженнях кінця XIX – початку XXI століть.

Українознавчий альманах. Київ, 2010. Випуск 2. С. 106–109.

31. Лебедева О. В. Проблема походження українського народу у дослідженнях М. Брайтчевського, В. Петрова, В. Балущка та В. Барана. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. Київ, 2008. Т. XX. С. 309–326.

32. Ренке Т. Закоханий в українські старожитності. *Українознавство*. 2007. № 3. С. 22–24.

33. Баран В. Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. Київ: Наукова думка, 1990. 488 с.

34. Толочко Д. В. Етнічна свідомість українського народу на тлі закономірностей етнокультурного розвитку людських спільнот Південно-Східної Європи. *Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії*. Київ: ННДІУВІ, 2013. Т. XXXI. С. 99–114.

35. Толочко П. П. Слово про ювіляра. *Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тисячолітті н.е.*: збірник наукових праць. Київ; Львів, 1999. С. 5–7.

36. Україна й українство в етнокультурних процесах: концептуальні узагальнення. Київ: НДІУ, 2018. 304 с.

37. Фігурний Ю. Внесок Володимира Барана у дослідження давнього Галича. *Українознавство*. 2016. № 3(60). С. 204–221.

38. Фігурний Ю. Етнокультурний вимір наукового доробку Михайла Сікорського. *Українознавство*. 2018. № 1(66). С. 51–62.

39. Фігурний Ю. С. Взаємозв'язок поколінь. Володимир Баран – невтомний дослідник праісторії України. *Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії*. Київ: ННДІУВІ, 2013. Т. XXXI. С. 13–37.

40. Фігурний Ю., Шакурова О. Етнокультурні та етногенетичні студії Володимира Барана. *Українознавство*. 2018. № 2 (67). С. 88–107.

41. Фігурний Ю., Шакурова О. Етнокультурні та етногенетичні студії Володимира

Барана (1991–2017). *Українознавство*. 2018. № 3 (68). С. 41–61.

42. Фігурний Ю., Шакурова О. Зміна підходів до наукового дослідження генези українського народу у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. *Українознавство*. 2019. № 2 (71). С. 123–139.

43. Фігурний Ю. С. Внесок професора В. Барана у наукову діяльність відділу етнології Інституту українознавства. *Питання історії науки і техніки*. 2017. № 3 (43). С. 34–46.

44. Фігурний Ю. С., Ярошинський О. Б. Володимир Баран – видатний український учений (до 80-річчя з дня народження). *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. Київ: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2007. Т. XV. С. 12–44.

45. Фігурний Ю. С., Ярошинський О. Б. Світочі українознавства. Київ, 2008. 146 с.

46. Чирков О., Шакурова О. Етнологічний складник концепції Володимира Барана про походження слов'янської етнічної спільноти й українців. *Українознавство*. 2013. № 3–4 (48–49). С. 127–136.

47. Чирков О. А. Представлення наукового доробку Володимира Барана у Вікіпедії та інших веб-ресурсах українською мовою. *Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії*. Київ: ННДІУВІ, 2013. Т. XXXI. С. 59–87.

48. Шакурова О. Висвітлення історіографії етногенезу українців у працях сучасних українських науковців. *Spheres of culture / ed. by Ihor Nabytobych*. 2015. Vol. 12. Pp. 214–221.

49. Шакурова О. Основні концепції походження українського етносу: історіографія проблеми (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.). *Україна й українство в етнокультурних процесах*: збірник наукових праць. Київ: НДІУ, 2017. С. 135–145.

50. Шакурова О. В. Історіографічний аналіз ранньосередньовічної концепції походження українського народу. *Україна й*

українство в етнокультурних процесах: концептуальні узагальнення: колективна монографія. Київ: НДІУ, 2018. С. 93–114.

51. Шакурова О. В. Основні концепції етногенезу українського народу: вітчизняна історіографія (кінець XIX – початок XXI ст.) / відповідальний редактор Фігурний Ю. С. Київ: Видавець Олег Філюк, 2017. 272 с.

52. Шакурова О. В. Походження українського народу в історіографічному дискурсі кінця XIX – початку XXI ст.: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Переяслав-Хмельницький, 2016. 20 с.

REFERENCES

1. HRYMYCH, M., comp., (2017). "Reading the Land": The Memoirs of Volodymyr Baran in the Records of Marina Hrymych. Kyiv: RIUS, 156 p. [in Ukr.]
2. BARAN, V. (1986). The Early Slavic Settlement of Raškov, Ukraine. *General and Comparative Archaeology*, Vol. 8. Mainz am Rhein, 176 p. [in Ger.]
3. ABASHYNA, N. (2013). Problems of Ethnogenesis of the Slavs and the Origin of the Ukrainian People in the Works of V. Baran. In: *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalno naukovo-doslidnoho instytutu ukrainoznavstva ta vsesvitnoi istorii* (Collected Scientific Works of the National Research Institute of Ukrainian Studies and World History), Vol. XXXI. Kyiv: NRIUSWH, pp. 38–58. [in Ukr.]
4. BARAN, V. (1998). *Ancient Slavs*. Kyiv: Alternatyvy, 336 p. [in Ukr.]
5. BARAN, V. (1972). *Ancient Slavs between the Dniester and Pripjat*. [An abstract of Thesis for Doctor of Sciences degree in History]. Moscow, 46 p. [in Rus.]
6. BARAN, V. (2007). *Ethnogenesis of the Ukrainian People: A Brief Essay: A Scientific Journalistic Work*. Kyiv: Tovarystvo "Znannia" Ukrainy, 148 p. [in Ukr.]
7. BARAN, V. (2007). *Kyi, Shchek, Khoryv, Their Sister Lybid and the Ancient Roots of Ukrainian People*. Kyiv: "Atlant YuEmSi" LLC, 64 p. [in Ukr.]
8. BARAN, V. (1978). *From the Editor. Problems of the Slavs' Ethnogeny*. Kyiv: Naukova dumka, pp. 3–4. [in Rus.]
9. BARAN, V. (1988). *Prague Culture of the Dniester Region (based on settlements in the village of Rashkov)*. Kyiv: Naukova dumka, 160 p. [in Rus.]
10. BARAN, V. (1972). *Early Slavs between the Dniester and the Pripjat*. Kyiv: Naukova dumka, 244 p. [in Ukr.]
11. BARAN, V. (2011). *Slavs in Primitiveness and Early Middle Ages: Collection of Selected Ethnological Works*. Kyiv: Milenium, 108 p. [in Ukr.]
12. BARAN, V. (2008). *Slavic Settlement in the Middle of the 1st Millennium AD near the Village of Teremtsi on the Dniester River*. Kyiv: RIUS, 138 p. [in Ukr.]
13. BARAN, V. (1981). *Cherniakhiv Culture. According to the Materials of the Upper Dniester and the Western Buh*. Kyiv: Naukova dumka, 264 p. [in Ukr.]
14. BARAN V., BARAN, Ya. (2002). *Origin of the Ukrainian People*. Kyiv: Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology, 406 p. [in Ukr.]
15. BARAN, V., HOPKALO, O. (2006). *Settlements of Cherniakhiv in the Basin of the Hnyla Lypa River*. Kyiv: Institute of Archaeology, 144 p. [in Ukr.]
16. BARAN, V., KOZAK, D., TERPYLOV-SKYI, R. (1991). *Origin of Slavs*. Kyiv: Naukova dumka, 144 p. [in Ukr.]
17. BARAN, V. (1990). *Conclusion. Slavs of South-Eastern Europe in the Pre-State Period*. Kyiv: Naukova dumka, pp. 454–457. [in Rus.]
18. BARAN, V. (1985). *Conclusion. Ethnocultural Map of the Territory of the Ukrainian SSR in the 1st Millennium AD*. Kyiv: Naukova dumka, pp. 157–163. [in Rus.]
19. BARAN, V. (1961). *The Settlements of the First Centuries AD near the Village of Cherepin*. Kyiv: Naukova dumka, 120 p. [in Ukr.]
20. BARAN, V., TOMENCHUK, B., FIHURNYI, Yu. (2017). *Ancient Halych*. Kyiv: Vydavets Oleh Filiuk, 134 p. [in Ukr.]
21. BARAN, V., BARAN, Ya. (2005). *Historical Origins of the Ukrainian People*. Kyiv: Heneza, 208 p. [in Ukr.]

22. BARAN, V., BARAN, Ya. (2011). *In Search of Sources of the Ukrainian People. Selected Scientific Works*. Kyiv: NRIUS, 800 p. [in Ukr.]
23. Recorded by Yu. Fihurnyi on April 11, 2007 from the Resident of Kyiv Volodymyr Baran. (1927).
24. Recorded by Yu. Fihurnyi on June 12, 2012 from the Resident of Kyiv Volodymyr Baran. (1927).
25. KONONENKO, P. (2013). From Archaeology to Ukrainian Studies. The 85th Anniversary of Volodymyr Baran. In: *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho naukovo-doslidnoho instytutu ukrainoznavstva ta vsesvitnoi istorii* (Collected Scientific Works of the National Research Institute of Ukrainian Studies and World History), Vol. XXXI. Kyiv: NRIUSWH, pp. 8–12. [in Ukr.]
26. KONONENKO, P. (2007). Calling of the Soul: The Revival of Historical Truth. In: *Zbirnyk naukovykh prats Naukovo-doslidnoho instytutu ukrainoznavstva* (Collected Scientific Works of the Research Institute of Ukrainian Studies), Vol. XV. Kyiv: Rada, pp. 6–11. [in Ukr.]
27. KONCHA, S. (2001). In Search of Sources (on the occasion of the 75th birth anniversary of Volodymyr Baran). *Ukrainoznavstvo-2002. Kalendar-shchorichnyk*. (Ukrainian Studies 2002. Calendar-Yearbook). Kyiv, pp. 224–227. [in Ukr.]
28. KRUSHELNYTSKA, L. (2001). Celebrating the 75th Anniversary of Volodymyr Baran. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 1, pp. 160–162. [in Ukr.]
29. LIEBIEDIEVA, O. (2007). The Concept of Ethnogenesis of Ukrainians in V. and Ya. Baran's Monograph "The Origin of the Ukrainian People". In: *Zbirnyk naukovykh prats Naukovo-doslidnoho instytutu ukrainoznavstva* (Collected Scientific Works of the Research Institute of Ukrainian Studies), Vol. XV. Kyiv: Rada, pp. 45–49. [in Ukr.]
30. LIEBIEDIEVA, O. (2010). The Problem of the Formation of the Ukrainian Ethnos in Ukrainian Studies of the Late 19th – Early 21st Century. *Ukrainoznavchyi almanakh* (Ukrainian Studies Almanac), Vol. 2. Kyiv, pp. 106–109. [in Ukr.]
31. LIEBIEDIEVA, O. (2008). The Problem of the Origin of the Ukrainian People in the Studies of M. Braichevskiy, V. Petrov, V. Balushko, and V. Baran. In: *Zbirnyk naukovykh prats Naukovo-doslidnoho instytutu ukrainoznavstva* (Collected Scientific Works of the Research Institute of Ukrainian Studies), Vol. XX. Kyiv, pp. 309–326. [in Ukr.]
32. RENKE, T. (2007). In Love with the Ukrainian Antiquity. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 3, pp. 22–24. [in Ukr.]
33. BARAN, V. (1990). *Slavs of South-Eastern Europe in the Pre-State Period*. Kyiv: Naukova dumka, 488 p. [in Rus.]
34. TOLOCHKO, D. (2013). The Ethnic Consciousness of the Ukrainian People Against the Patterns of Ethnic and Cultural Development of Human Communities in South-Eastern Europe. In: *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho naukovo-doslidnoho instytutu ukrainoznavstva ta vsesvitnoi istorii*. (Collected Scientific Works of the National Research Institute of Ukrainian Studies and World History), Vol. XXXI. Kyiv: NRIUSWH, pp. 99–114. [in Ukr.]
35. TOLOCHKO, P. (1999). A Word about the Jubilant. In: *Etnokulturni protsesy v Pivdenno-Skhidnii Yevropi v I tysyacholitti n.e.: Zbirnyk naukovykh prats* (Ethnocultural Processes in South-Eastern Europe in the 1st Millennium AD: Collected Scientific Works). Kyiv; Lviv, pp. 5–7. [in Ukr.]
36. *Ukraine and Ukrainians in Ethnocultural Processes: Conceptual Generalizations*. (2018). Kyiv: RIUS, 304 p. [in Ukr.]
37. FIHURNYI, Yu. (2016). Contribution of Volodymyr Baran to the Study of Ancient Halych. *Ukrainoznavstvo*. (Ukrainian Studies), Vol. 3, pp. 204–221. [in Ukr.]
38. FIHURNYI, Yu. (2018). Ethnocultural Dimension of the Scientific Work of Mikhaïlo Sikorskyi. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 1, pp. 51–62. [in Ukr.]
39. FIHURNYI, Yu. (2013). Interconnection of Generations. Volodymyr Baran as a Tireless Researcher of the Prehistory of Ukraine. In: *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho*

- naukovo-doslidnoho instytutu ukrainoznavstva ta vsesvitnoi istorii*. (Collected Scientific Works of the National Research Institute of Ukrainian Studies and World History), Vol. XXXI. Kyiv: NRIUSWH, pp. 13–37. [in Ukr.]
40. FIIHURNIYI, Yu., SHAKUROVA, O. (2018). Volodymyr Baran's Ethnocultural and Ethnogenetic Studies. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian studies), Vol. 2 (67), pp. 88–107. [in Ukr.]
41. FIIHURNIYI, Yu., SHAKUROVA, O. (2018). Volodymyr Baran's Ethnocultural and Ethnogenetic Studies. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 3 (68), pp. 41–61. [in Ukr.]
42. FIIHURNIYI, Yu., SHAKUROVA, O. (2019). Change of Approaches to Scientific Study of the Ukrainian People's Genesis in the Second Half of the 20th — Early 21st Century. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 2 (71), pp. 123–139. [in Ukr.]
43. FIIHURNIYI, Yu. (2017). Contribution of Professor V. Baran to the Scientific Work of the Department of Ethnology of the Institute of Ukrainian Studies. *Pytannia istorii nauky i tekhniki* (Questions of the History of Science and Technology), (3 (43)), pp. 34–46. [in Ukr.]
44. FIIHURNIYI, Yu., YAROSHYNSKYI, O. (2007). Volodymyr Baran: An Outstanding Ukrainian Scientist (on the occasion of his 80th birth anniversary). In: *Zbirnyk naukovykh prats Naukovo-doslidnoho instytutu ukrainoznavstva* (Collected Scientific Works of the Research Institute of Ukrainian Studies), Vol. XV. Kyiv: Rada, pp. 12–44. [in Ukr.]
45. FIIHURNIYI, Yu., YAROSHYNSKYI, O. (2008). *The Beacons of Ukrainian Studies*. Kyiv, 146 p. [in Ukr.]
46. CHYRKOV, O., SHAKUROVA, O. (2013). The Ethnological Component of Volodymyr Baran's Concept about the Origin of the Slavic Ethnic Community and Ukrainians. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 3–4 (48–49), pp. 127–136. [in Ukr.]
47. CHYRKOV, O. (2013). Presentation of Volodymyr Baran's Scientific Work on Wikipedia and Other Web Resources in the Ukrainian Language. In: *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho naukovo-doslidnoho instytutu ukrainoznavstva ta vsesvitnoi istorii* (Collected of Scientific Works of the National Research Institute of Ukrainian Studies and World History), Vol. XXXI. Kyiv: NRIUSWH, pp. 59–87. [in Ukr.]
48. SHAKUROVA, O. (2015). The Coverage of Historiography of the Ukrainians' Ethnogenesis in the Works of Modern Ukrainian Scholars. In: I. NABYTOBYCH, ed., *Spheres of Culture*. Vol. 12, pp. 214–221. [in Ukr.]
49. SHAKUROVA, O. (2017). Basic Concepts of the Origin of the Ukrainian Ethnos: Historiography of the Problem (the end of the 19th – the beginning of the 21st century). In: *Ukraina i ukrainstvo v etnokulturnykh protsesakh: Zbirnyk naukovykh prats* (Ukraine and Ukrainians in Ethnocultural Processes: Collected Scientific Works). Kyiv: RIUS, pp. 135–145. [in Ukr.]
50. SHAKUROVA, O. (2018). Historiographical Analysis of the Early Medieval Concept of the Origin of the Ukrainian People. In: *Ukraine and Ukrainians in Ethnocultural Processes: A Collective Monograph*. Kyiv: RIUS, pp. 93–114. [in Ukr.]
51. SHAKUROVA, O., FIIHURNIYI, Yu., ed., (2017). *Key Concepts of the Origin of the Ukrainian People: Domestic Historiography (the end of the 19th – the beginning of the 21st century)*. Kyiv: Vydavets Oleh Filiuk, pp. 135–145. [in Ukr.]
52. SHAKUROVA, O. (2016). *Origin of the Ukrainian People in the Historiographic Discourse of the Late 19th – Early 21st Century*. [An abstract of Thesis for Candidate of Sciences degree in History]. Pereiaslav-Khmelnytskyi, 20 p. [in Ukr.]

Юрій ФІГУРНИЙ

orcid.org/0000-0002-6463-0920

кандидат історичних наук,

завідувач відділу

української етнології НДІУ